

Andre dansk-europæiske problemstillinger udfoldes interessant i Ivan Bose-rups »En fransk-dansk bogsamling – og nogle danske diplomatarier« (om bl. abbed Vilhelms breve), i Karsten Friis-Jensens »Saxos bøger« og Steen Ebbesens »Danskerne, videnskaben og bøgerne i middelalderen«. Brian Patrick McGuires artikel om »Munkenes Bøger« og Nanna Damsholts »Kvinder og Bogkultur« er mere alment formidlende, mens det eneste bidrag, der belyser bogillustrationernes betydning for middelalderens monumentale billedkultur er Ulla Haastrups »Billeder i bøger og kirker. Biblia Pauperum og Speculum Humanae Salvationis afspejlet i dansk kirkekunst«.

Knud Ottosens »Fra Notmarkmanualen til Odense Agenden« og Niels Haastrups »En latinsk bibel på dansk« har tildels karakter af mere personlige beretninger om de fascinerende oplevelser, studiet af bogkulturen kan berede forskeren. Britta Olrik Frederiksen behandler »Dansksprogede bøger fra middelalderen« og Merete K. Jørgensen »Det danske sprog i den middelalderlige bog« – begge med jævnførelser til Sverige, men uden at berøre det påfaldende forhold, at folkesproget åbenbart har spillet så langt mindre en rolle i den danske middelalderlige skriftkultur end i den vestnordiske. Endelig skriver Chr. Gorm Tortzen om »Middelalderlige håndskriftfragmenter i Danmark« – en kildegruppe, der kun tilmålt beskedne plads i udstilling og katalog.

De to bind kommer læseren i møde ved et velvalgt format og ved en papirkvalitet, der lader det enestående illustrationsmateriale komme til sin fulde ret. Vekslingen mellem én- og tospaltet opsætning er en god ide, men det virker uharmonisk, at de fulde klummer ofte er smallere end dobbeltspalten og ikke som denne har en lige højremargin. Korrekturfejl skal man lede efter, og oversættelserne til dansk er forbilledlige ved Jens Rahbek Rasmussen og Ole Meyer. Bindene er på én gang smuk formidling og en guldgrube af solid faglighed.

Ebbe Nyborg

LARS BISGAARD og LEIF SØNDERGAARD (red.): *Gilder, lav og broderskaber i middelalderens Danmark*. Syddansk Universitetsforlag, Odense 2002, 394 sider, 225 kr.

Malmøs hyldning af Frederik I 1524 rummer en overraskelse, som den finske historiker Marko Lamberg gør opmærksom på. Forhandlingerne om overgivelsen var foregået i København, og formentlig for at dække sig ind sørgede borgmester Jørgen Kock ved hjemkomsten for, at hele byen blev taget i ed. Det skete med en grundighed, der forvandler edsaflæggelsen til et fængslende portræt af den politiske og sociale struktur i en af Danmarks førende købstæder i senmiddelalderen. Borgmestre, rådmænd, byfoged og rodemestre træder frem på rad og række, naturligvis, men så følger overraskelsen: hele tretten gilder og lav fra St. Knudsgildet til skinderlavet, hver repræsenteret af to oldermænd. Fire repræsentanter for de menige borgere afslutter optøget.

Især gilderne som middelalderens klubber er en fascinerende side af købstadskulturen, som belyses i denne antologi, skrevet af ni ivrige og engagerede forskere. Flere understreger i kraftige vendinger nødvendigheden af præcise definitioner, men i deres iver glemmer de selv at give dem, og sandt at sige fremtræder antologien mest som et vidnesbyrd om hvor mange glidende former, købmandsgilder, håndværkerlav og kirkelige broderskaber kunne antage. Hvilket vel egentlig er ret betryggende. Middelalderens myldrende liv lader sig ikke

uden videre sætte på formler, selv om de ni lærde eksperters kampe med et genstridigt kildemateriale absolut er lærerige at følge. De to redaktører udtrykker det ganske enkelt, at gilder, lav og broderskaber havde mange fælles træk. En systematik har åbenlyst svært ved at gøre sig gældende.

Christoph Anz leverer indiskutabelt en fremragende forskningsoversigt, men hans idelige sammenligninger med karolingertidens gilder begriber jeg ikke. Anser han nordisk middelalder for retarderet? Christian Radtke peger udmærket på Slesvig som eksempel på en middelalderlig kommune, og man forstår, at han ikke har kunnet nære sig for at stille det i sammenhængen frapperende spørgsmål: blev kong Niels myrdet af Slesvigs gildesbrødre som hævn for drabet på Knud Lavard, gildets skytsherre og oldermand? Historien om byporten, der bliver smækket i, mens stormklokken ringer, er jo god. Vi lærte den i underskolen på Nærumgårdskolen omkring 1950, og selv Arup så sit snit til at servere den i sin ellers kritiske Danmarkshistorie, om end han prøvede at gardere sig med et undskyldende: det fortællers. I seriøs forskning burde den gode historie dog nok vække lidt mistanke. Ældre Sjællandske Krønike, som kun kendes i sene 16-1700-tals afskrifter, har udstyret kong Niels med fyndige replikker som en anden Agamemnon, der udveksler synspunkter med sit følge. Her er tydeligt tale om et fremmed indslag, der falder helt ved siden af den egentlige krønike. Velsagtens en lærd konstruktion. Det, som generer mig mest, er dog Radtkes begejstrede påstand om, at ÆSK og Roskildekrøniken stemmer overens. Tværtimod strider Roskildekrønikens knappe skildring afgjort mod den gode historie. Her bryder borgerne deres troskabsed ved at myrde kongen, men der er absolut ikke tale om, at de har indgået et edsforbund med det formål. Et partiskifte under en borgerkrig simpelthen, hvis vi spørger Roskildekrøniken. Radtke mishandler også Helmold, mens Kurt Villads Jensen i sin begejstring for St. Knuds gilderne gør Saxo blodig uret og flænses i Valdemar den Stores blyplade. Er kildekritikken ligesom parcelhuskvarterernes indbrudstyre forduftet? At pave Alexander ekspederer Rügens henlæggelse under Roskilde stift og Knud Lavards helgenkåring i samme postgang, er der absolut intet mærkværdigt i, da begge angik en og samme sikkert dyrt betalte henvendelse fra den danske regering. Men det sker i to separate skrivelser og uden, at en forbindelse med et ord antydes, således at eksemplet afgjort stritter imod alle spekulationer i den retning. Ryk tilbage til Valdemarernes stærke kongemagt, Villads Jensen! Malmøs gilder analyseres solidt af Marko Lamberg, Roskildes af Vivian Etting og Thelma Jexlev. Alment af Etting, der som næsten den eneste brillerer med gode illustrationer, mens Jexlev særdeles indtrængende belyser St. Lucius gildet, en broget forsamling.

Det tunge læs trækkes af tre pramdragere. Leif Søndergaard giver meget flot gildernes sociale liv, mens Bjørn Poulsen næsten i en hel monografi med 123 noter diskuterer de interessante rosenkrantsbroderskaber, en regulær massebevægelse af en påfaldende demokratisk karakter. Poulsen vover sig dristigt frem i forreste linie, når han filosoferer over religion og magt. Man kunne måske savne en antydning af det mondæne islæt i senmiddelalderens fromhedsbølge, som broderskaberne havde fælles med afladshandelen og pilgrimsrejserne til den hellige grav, og som også skimtes i den fyrstelige protektion, men Poulsen demonstrerer overbevisende sin these om broderskaberne som udtryk for magtens interesser. På overfladen så alt tilforladeligt ud, skriver Lars Bisgaard ildevarslende. Her taler en historiker, der mestrer sine gilder, som Bisgaard for nylig har demonstreret i bogen 'De glemte altre' om gildernes religiøse liv. Gilderne under reformationens røre med det sønderjyske Husum som eksempel bliver

taget under kyndig behandling, Bisgaard formår at få den folkelige holdning frem, og ingen kan være uenig, når han fastslår, at gilderne i høj grad var medspillere i reformationen. Sagt uden forklejning antologiens vægtigste bidrag, som meget passende er placeret til sidst. Et omfattende videnskabeligt apparat og nyfundne skræver fra flere senmiddelalderlige håndværkerlav trykt som bilag fuldender billedet af et moderne standardværk.

Mikael Venge

CHRISTIAN LARSEN (udg.): Biskop Balles Visitatsindberetninger 1783-1793. Selskabet for Udgivelse af Kilder til Dansk Historie, Kbh. 2002. 277 s.

I 1999 udgav stud.mag. Christian Larsen den gamle biskops visitatsbog 1799-1807 – anmeldt i HT bd. 100, s. 572-73. Nu foreligger den flittige kandidats udgave af Balles fyldige indberetninger til Danske Kancelli, idet hans »kladde«, visitatsbøgerne fra denne tid er gået tabt. Der er fortsat tale om centrale kilder til belysning af forhold i kirke og skole set med overbærende, men meget kyndige øjne. Balle er og bliver et særdeles positivt bekendtskab, og anmelderen skal ikke opholde sig videre ved dette, men blot skamløst tillade sig at citere følgende om sognepræsten i Refsnæs anno 1785: »... Hr. Monrad savner ikke Talenter, kiender Smagen, taler i et smukt og bevægeligt Sprog, er af en god Charakter.« På slægtens vegne en hjertelig tak til Nicolai Edinger Balle.

Anders Monrad Møller

INGER SØRENSEN: Niels W. Gade. Et dansk verdensnavn. Gyldendal 2002, 430 sider.

Der har længe manglet en tilfredsstillende biografi over Niels W. Gade, hvis ry som komponist og dirigent i samtiden tåler sammenligning med den anerkendelse, der på andre felter blev en Bertel Thorvelsen og en H.C. Andersen til del. Undertitlen er absolut berettiget, når det gælder en mand, hvis værker i hans levetid blev opført i Boston, Baltimore, Buenos Aires og Sydney samt naturligvis overalt i Europa. Dette er forlængst historie, men forfatteren kan dog afslutte sit værk med den trøsterige konstatering, at de fleste af Gades værker nu efterhånden foreligger indspillet på CD.

Det er ikke fordi der ikke tidligere er skrevet side op og side ned om Niels W. Gade. Men myterne har floreret, og denne gennemdokumenterede biografi har derfor karakter af rydningsarbejde. Opfattelsen af den unge Gade som Aladdin-figuren, der så at sige ud af ingenting med ét slag blev europæisk berømt, bliver nuanceret, når man læser den grundige redegørelse for de unge år inden gennembruddet. Det bliver endvidere afkræftet, at Musikforeningen i København skulle have smølet med opførelsen af den første symfoni. Tværtimod var det herfra, initiativet til at få den sendt til Leipzig udgik. Og da der skulle svares på Mendelssohns herostratisk berømte jubelbrev til Gade, ses skrivelsen at være affattet af J.P.E. Hartmann med egen hånd. Niels W. Gade kunne på dette tidspunkt ikke tysk, så kun underskriften er hans.

Endelig har man alle dage slået fast, at Gade nødvendigvis af nationale grunde *måtte* vende hjem fra Leipzig i 1848. Nu er det påvist, at det havde han hele tiden haft planer om. Og at han også efter treårskrigen opretholdt forbindel-